

Papers: Collection of research articles), XXXV, 158-168. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University (in Ukr.).

12. Shvaguliak, M. (1994). Little known page of political life of Western Ukraine on the threshold of the Second World War (From the history of the Contact Committee. 1937—1939). *Zapysky Naukovogo Tovarystva imeni Shevchenka (Notes of Shevchenko Scientific Society)*, CCXXVIII, 207—248. Lviv (in Ukr.).

13. Szumiło, M. (2002). Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie I Senacie RP (1928—1939): zarys problemu. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze.*, Z. 13/14, 153—170. Warszawa (in Pol.).

14. Kedrin, I. (1938, November 27) The day before new Seim. *Dilo (Cause)*. (in Ukr.).

15. Ukrainians strive for autonomy (1938, December 6). *Dilo (Cause)* (in Ukr.).

16. Mudryy, V. (1935). Difficulties of our policy. *Shliakh natsiyi. Mesiachnik ukrayinskoyi natsionalnoyi polityki i gromadskogo zhittia (Path of nation. Month of Ukrainian national politics and public life)*, 8, 24—26 (in Ukr.).

17. Speech of ambassador Dr. Vytvytsky (1939, February 18). *Dilo (Cause)* (in Ukr.).

18. Parliamentary protest of Ukrainian Volynland (1939, February 28). *Dilo (Cause)* (in Ukr.).

19. Ukrainian-Polish conflict is being escalated (1939, February 21). *Slovo (Word)* (in Ukr.).

20. Ambassadors of OZON reported against all statements of Ukrainian ambassadors (1939, February 22). *Dilo (Cause)* (in Ukr.).

21. Ukrainian Parliamentarian representatives voted against budget (1939, February 26). *Dilo (Cause)* (in Ukr.).

22. Kacharaba, S. & Komarnytsky Y. (2009). *Vasyl Mudryy is public activist, politician, writer*. — Drohobych: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (in Ukr.).

23. Kedrin, I. (1939, March 5). Why UPR declared against budget. *Dilo (Cause)* (in Ukr.).

24. Declaration of UPR in Senate on case of Karpatska Ukraine (1939, March 18). *Dilo (Cause)* (in Ukr.).

25. Mudryy V. (1939, April 30). «Let us fulfill our public duty — let us demand realization of our rights»: speech of head of UNDO ambassador V. Mudryy at the session of Central Committee of UNDO on April 22, 1939. *Natsionalna politika (National Politics)*, ch. 16 (in Ukr.).

26. Habitation and property (1939, August 26). *Dilo (Cause)* (in Ukr.).

27. Mudryy V. (1962). Persons of the same age. In *Anthology of 1963. To 70th anniversary of service to Ukrainian people and their truth. Ukrainian diary «Liberty»*(pp. 25—29). Jercey city: Ukrainian People Union (in Ukr.).

УДК 94(477) «1917/1921»

Сацький П. В.*,

кандидат історичних наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
Київ, Україна. pavangard@i.ua

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНЦІВ У РОКИ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 Р. І ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

Анотація. Аналізуються передумови активізації процесу громадянського самовизначення українців Російської імперії на завершальному етапі I світової війни. На основі аналізу соціальних процесів, викликаних війною, досліджено соціальну складову процесів українського державотворення і виявлено головні причини неуспіху спробах створення української національної держави.

Ключові слова: самовизначення, українське державотворення, радянська влада, сеньйоральні інституції, громадянські інституції.

Аннотация. Анализируются предпосылки активизации процесса гражданского самоопределения украинцев Российской империи на завершающем этапе I мировой войны. На основе анализа социальных процессов, которые активизировались в результате

* Satsky P. V., Ph. D. in history, Associate professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine. pavangard@i.ua

INSTITUTIONAL ENSURING OF SELF-DETERMINATION OF UKRAINIANS DURING REVOLUTION OF 1917 AND CIVIL WAR

войны, исследуется социальная составляющая процессов украинского государственного строительства и определены основные причины неудач в попытках создания украинского национального государства.

Ключевые слова: самоопределение, украинское государственное строительство, советская власть, сенъюральные институции, гражданские институции.

Abstract. It is discussed prerequisites of activization of Ukrainian self-determination process in Russian Empire at the final stage of World War I, examined the social component of Ukrainian nation with due regard to analysis of social processes caused by war, determined the main causes of failure in attempts to create Ukrainian national state.

Key words: self-determination, soviet power, seniors institution, civil institution

Постановка проблеми. Соціальні наслідки I світової війни, у ході якої було мобілізовано до війська мільйони людей, створили умови для громадянського самовизначення цілих народів. Солдати та їхні рідні відчували гостру потребу визначити для себе сенс воювати та брати участь у вирішенні питань, які зумовлюють війну і мир. Тому фактично війна пробуджує свідомість мільйонів, зокрема й представників бездержавних народів. Отже утворюється сприятливий ґрунт для усвідомлення бездержавних народів себе такими, які мають повне право на власне державницьке самовизначення. Тим зумовлювались обіцянки імперій забезпечити своїм бездержавним народам їх природне право на самовизначення на початку та в ході війни.

Проблема самовизначення громадян держави, участі народу у вирішенні глобальних питань, безпосередньому управлінні державою є надзвичайно давньою і складною. Пряму демократію реалізувати не вдалося жодній цивілізації, незважаючи на численні прагнення і спроби до того. Тому дослідження волевиявлення і прагнення народів до прямого управління ними державою, соціальними процесами та іншими глобальними питаннями є надзвичайно актуальним, зокрема й у світлі процесу розбудови Української держави на сучасному етапі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблематиці самовизначення українців у період революції і громадянської війни присвячено здебільшого праці радянського періоду, які мають яскраво виражений класовий підхід, а тому не є спроможними надати їй комплексне висвітлення [1]. Сучасна російська історіографія продовжує радянську традицію щодо самовизначення українців, фокусуючи увагу на неефективності українського державотворення [2]. Українська історіографія більше уваги приділяє політичним проблемам та питанням українського державотворення, мало надаючи уваги соціальним питанням революційних процесів [3]. Тому очевидно залишається потреба розкриття соціальної складової українського самовизначення у роки революції та громадянської війни.

Мета статті — дослідження процесу самовизначення українців Російської імперії у період революції та громадянської війни в світлі зламу старих інституцій та спроби формування нових.

Основні результати дослідження. Національне самовизначення народів було складною проблемою, зважаючи на усвідомлення представниками їхньої інтелектуальної еліти неможливості захищати себе на міжнародній арені і гарантувати невтягнення їх у війну, яка не має нічого спільного з їхніми національними інтересами. Тобто фактично відбувається національне становлення бездержавних народів, зокрема й українців Російської й Австро-Угорської імперій. Але національні питання тісно переплелись із соціальними, оскільки під військовий призив і в окопи потрапили представники лише окремих соціальних прошарків, здебільшого селянства. Для українського селянства Російської імперії найгострішою соціальною проблемою була земельна, і тому, відповідно, гасло вирішення земельного питання в умовах всеохопної війни ніби у віддяку за участь у тій війні було ними радісно прийнято із програм численних лівих партій. Ліві, соціалістичні, ідеї на-

бувають великої популярності, і більшістю українського суспільства в 1917 р. сприймаються як єдино правильні і можливі для реалізації.

Водночас слід зазначити, що в результаті масового призиву до армії змінився її соціальний склад, значно зменшилася чисельність дворянства серед офіцерського складу. Переважно офіцерство склали вихідці з протинароддя, які не мали можливості реалізувати себе у такий спосіб в мирний час. Війна породила нову соціальну еліту. Отже, ця «нова еліта» була аналогом «кухарчиних дітей» 1870-х рр. XIX ст., вихідців із протинароддя, які отримали можливість здобути освіту та реалізувати себе в суспільстві. Реформами імператора Олександра II було запущено соціальний ліфт, суперечливі соціальні наслідки якого Російська імперія відчула буквально одразу. Аналогічний «ліфт» запустила Перша світова війна. Тільки на відміну від XIX ст. його рух був стрімкий, і він виносив на вершину соціальної піраміди численні маси суспільства.

Оскільки офіцерство — основа армії, а армія є основою суверенітету держави, то саме такими себе відчували нові офіцери. Ефект нового соціального ліфту породив глибокий соціальний розкол у суспільстві конфронтаційного характеру. Цей розкол доволі яскраво висвітлив у своєму оповіданні «Мати» М.Хвильовий, описуючи долю двох братів, один із яких зробив завдяки старанням батьків військову кар'єру, а другий через бідність сім'ї став простим робітником. У результаті брати в громадянську війну зіткнулися у протистоянні і, зрештою, загинула їхня мати, прагнучи не допустити загибелі одного зі своїх синів від рук брата [4].

Соціальний розкол суспільства зумовив ненависть солдат до офіцерів, і зокрема до офіцерського складу майбутньої Добровольчої армії. На даний соціальний конфлікт звернув увагу очевидець подій генерал-полковник Доставалов у своїх спогадах [5]. А на 1917 р. солдатські маси просто масово відмовлялися виконувати накази командирів, у чому виражався їх протест проти системи, яка складалася в екстремальних військових умовах.

В обставинах породженої війною глибокої конфронтації гостро постає проблема ефективності старих державних і суспільних інституцій Російської й Австро-Угорської імперій. Їх було сформовано на цензовій основі, і вони мали фактично форму опіки соціально відповідальної частини суспільства. По суті їх варто було б назвати сеньйоральними інституціями. Соціальна відповідальність визначалася майновими статками та соціальним походженням і, відповідно, більшим ризиком на випадок соціально безвідповідальної поведінки. Оскільки широкі народні маси відчували свою соціальну відповідальність, яка виявлялась у ризику власним життям і життям своїх близьких, то цілком логічно виникає суспільний запит на відповідну плату за той ризик. І саме як «плату за ризик» у своїх програмах більшість політичних партій проголошує необхідність реформування на демократичній основі держави і суспільства, тобто допущення до участі у їх формуванні й діяльності широкіх народних мас.

Отже, формується суспільний запит на задоволення права широкіх мас селянства, яке становило більшість солдатської маси, на землю і народних мас у цілому, які отримали відповідальність за їх соціальні зобов'язання, на участь у діяльності державних і суспільних інституцій.

Україна становила особливий в економічному, етнічному і соціальному аспектах регіон. Розшарування суспільства за національною ознакою збігалось з розшаруванням за ознакою професійною. Так, більшість селянства становили українці, робітники здебільшого були росіяни, поляки, євреї. Серед поміщиків переважали росіяни та поляки, а серед підприємців — поляки, євреї, росіяни. Тому фактично міжсоціальне протистояння, викликане природним прагненням народів до державного самовизначення, накладалося на міжнаціональне протистояння.

Всеукраїнський з'їзд квітня 1917 р. мав стати початком оновлення органів місцевого самоврядування, а також початком проведення губернiальних українських з'їздів та заснування українських рад [6, с. 67.]. А 23 квітня на загальних зборах Українською Центральною Радою було ухвалено постанову щодо організації губернських, повітових і міських українських рад, якою передбачалося формування українських органів самоорганізації від об'єднань громадян [7, с. 72].

Тобто мали створюватись українські органи самоорганізації населення. Втім даний спосіб самовизначення українців не давав можливості виробити ефективної формули співіснування з національними меншинами, оскільки відразу абстрагував українську автономію і нацменшини, котрі були організовані виробничими, фінансовими, а подекуди, як євреї, і національними інституціями самоорганізації. Крім того, зважаючи на те, що українські органи самоорганізації не мали реальної можливості розв'язувати нагальні проблеми українців, вони не здобули належної популярності в народі [8, с. 106]. А вибори до органів місцевого самоврядування на новій, безцензурній, основі дали в українських губерніях на низовому рівні перевагу євреям. Та в цілому українські партії не здобули належної підтримки у виборах до дум і земств.

Аналогічно і рішучі кроки УЦР у відповідь на позицію Тимчасового уряду Росії щодо питання української автономії не мали широкої підтримки українців. У відповідь на відмову Тимчасового уряду УЦР ставить питання про негайну роботу над інституційним забезпеченням автономії на українських територіях і з тією метою видає свій Перший універсал [9, с. 101]. Проголошення Першого універсалу було підтримано лише в Київській і Полтавській губерніях [8, с. 106]. Зокрема, Полтавська рада робітничих і солдатських депутатів висунула пропозицію реорганізації УЦР за допомогою поповнення її складу представниками всіх соціалістичних партій незалежно від національностей, а Київська губерньська земська управа оголосила про визнання вищої влади Центральної Ради на Україні [10, с. 107]. Але то були тільки поодинокі успіхи.

Крім того, український національний рух, який узяв на себе місію очолити процес самовизначення українців у підросійській Україні, був неготовий інституційно до виконання цієї місії. Так, український національний рух не мав широкого представництва в органах місцевого самоврядування Російської імперії і досвіду боротьби за вплив на них, не мав організації, яку мали російські та єврейські партії. Тому на виборах до органів місцевого самоврядування 1917 р. українські партії зазнають поразки, і єдиним засобом створити координаційний центр для здійснення самовизначення українців було лише заснування нової соціальної інституції, якою стала Українська Центральна Рада (далі УЦР).

Але УЦР не мала можливості організувати український народ, оскільки у неї не було належного інструментарію для вирішення ключового для селянства питання, земельного. Надалі українські органи самоорганізації, які намагалися стати основою інституційного забезпечення державності, виявили організаційну неготовність. Тому більшовики, маючи добре організовану й дисципліновану партію, зуміли взяти ситуацію в Україні під свій контроль, віддавши вирішення ключових соціальних питань, зокрема і земельного, «революційній творчості мас» [11, с. 87—89]. Водночас більшовики відсунули селянство від активного процесу творення державних інституцій і, отже, воно пішло за анархістськими елементами і замкнулось у вузько класових проблемах.

Тож український національний рух у боротьбі за самовизначення українців утратив свою національну основу, а більшовики позбулися необхідності забезпечувати організацію селянства заради контролю соціальної ситуації в його середовищі, віддавши їх у рамки самоорганізації. Натомість, більшовикам удається ор-

ганізувати робітників і жителів міст у цілому, які опинилися заручниками ситуації з припиненням постачання міст продовольством, у продзагони [12] і утворити ВНК — інституцію, вертикально інтегровану і підпорядковану безпосередньо радянському урядові [13]. ВНК забезпечувала «зпаювання» радянської політичної системи, а перетворення Республіки у військовий табір забезпечило центральне адміністрування всіх інституційних процесів у державі [14, с. 14]. У цьому виявилася ключова перевага більшовиків у інституційному забезпеченні їхньої влади.

Початок громадянської війни на територіях колишньої Російської імперії дає підстави для ВЦВК РСФРР радикально змінити політичну систему, що було пояснено необхідністю мобілізації ресурсів на боротьбу проти ворогів радянської республіки. Постановою ВЦВК про перетворення Радянської республіки на військовий табір від 2 вересня 1918 р. усіх громадян було зобов'язано виконувати всі обов'язки з оборони країни, накладені Радянською владою [13, 14]. Даною постановою де-юре встановлювалася централізація системи влади і ліквідовано анархічний принцип конструювання системи влади. А радянська влада виступала як цілісність, а не як влада, делегована населенням через утворення ним же органів влади — радам.

Також було остаточно визначено поняття громадянства Радянської республіки, адже такими громадянами вважалося населення, котре проживало на територіях, які було охоплено суверенітетом системи рад. Тобто всі території, котрі брала під контроль Червона Армія і на котрих конструювалася система рад, ставали частиною Радянської республіки, а їх населення її громадянами, і воно підпадало під жорстке підпорядкування радянській владі як цілісності. Із такою постановою цілковито знімається національне питання, і все населення для радянської влади стає тільки радянськими громадянами, котрі мають виконувати накладені на них обов'язки.

Із втратою П. Скоропадським його політичних позицій, перевага радянської системи в конструюванні її влади на українських етнічних територіях стає очевидно й активно реалізується. Реввійськрада, котра у прифронтових районах стала фактично органом виконавчої влади, мобілізуючи ресурси заради ведення війни, на своєму засіданні 12 листопада 1918 р. приймає рішення про перехід відносно України від вичікувальної та оборонної позиції до наступальної [15, с. 101—102]. У протоколі засідання було передбачено план переходу до активних дій, зокрема, дати заклик до повстання й оголосити війну Гетьману П. Скоропадському та, відповідно, здійснити організацію Українського фронту. Так, Український фронт мав фактично стати джерелом влади на українських землях у межах, передбачених Третім Універсалом УЦР. До складу Реввійськради було введено представника ЦК Української Комуністичної партії. Реввійськраді Республіки було підпорядковано й утворений Ревком України [16, с. 104]. Тобто, зважаючи на військовий стан, було закладено підвалини вертикального підпорядкування радянської влади на українських землях центральній владі Радянської Росії.

Від січня 1919 р. було здійснено централізацію системи адміністративного управління в радянських республіках через централізацію ВНК [17]. Проявом цього стало запровадження в УСРР у жорсткій формі санкцій за невиконання всіх узаконень, декретів тощо щодо Червоної Армії і Наркомату військових справ, прийнятих у РСФРР [18]. Основу дисциплінованої Червоної Армії, своєю чергою, складають інтернаціональні підрозділи, які формувалися з латишів і китайців. Ці підрозділи мали забезпечувати дисципліну всієї армії та спаювати її у єдину організацію [5, с. 51].

Українська національна революція 1917 р. перебувала у пошуку інституційної опори, не маючи можливості створити власну. Зокрема, слід було негайно

з'ясувати ставлення населення територій, які згідно із Третім універсалом УЦР повинні були увійти до складу УНР, до цього акта. І це здійснювалося за посередництвом органів місцевого самоврядування, які намагалися, увійшовши до складу УНР, зберегти своє існування.

Декрет «Про землю», прийнятий Другим Всеросійським З'їздом Рад, відкрив можливість для РНК розпочати агітацію серед селянства на територіях проголошеної Третім Універсалом УЦР Української Народної Республіки й створювати лояльні до Петроградського уряду ради, а також збирати зерно, необхідне для забезпечення продовольством центрів революції. Так, УЦР починає втрачати свої позиції й серед селянства, а тому змушена була конструювати владу в УНР, спираючись на органи місцевого самоврядування колишньої імперії — міські думи і земства, котрі своїми рішеннями визнавали Українську Центральну Раду та Генеральний Секретаріат найвищою владою в УНР і зверталися до них із деклараціями про приєднання до проголошеної Української Народної Республіки [19; 20]. Суперечливими були відносини між Генеральним Секретаріатом УНР і радами, в яких швидко зростав вплив більшовизованих солдатів.

Спроба Генерального Секретаріату УНР провести Всеукраїнський з'їзд рад була гарячковою судомою у пошуку інституційної опори і в боротьбі за ради, де перемогу здобули більшовики. Декретом «Про землю» Радянська Росія забрала в УЦР її основну соціальну опору, українське селянство.

Із поваленням режиму Гетьмана П. Скоропадського і поразками армії Директорії УНР, яких вона занала від Червоної Армії, відбувається денационалізація соціальних процесів на українських територіях у межах, проголошених Третім Універсалом УНР. Селянство, котре було носієм українських національних традицій, концентрується навколо отаманів з анархістськими поглядами, прагнучи зберегти за собою основне завоювання революції — землю, а тому основна боротьба за суверенітет над українськими землями розгортається між радянською владою, котра несла із собою громадянський принцип конструювання влади, і білогвардійським рухом, котрий спирався на сеньйоральні інституції. Більші можливості для залучення широких соціальних мас у свою систему виявились у радянської влади.

У період військової боротьби з Директорією УНР і Добровольчою Армією на українських територіях радянська влада здійснює практичні кроки із закріплення своєї влади за рахунок мобілізації робітників до Червоної Армії. Пріоритетними районами для мобілізації на 9 травня 1919 р. було визначено ті землі, котрі, як очікувалося, мали бути захоплені білогвардійськими військами [20, с. 233–234]. Тобто під мобілізацію мали потрапити представники найдисциплінованішого суспільного прошарку і, насамперед, соціальні ресурси територій, що могли потрапити під контроль супротивника. Погляд на українські території закладався виключно соціальний, на відміну від національного підходу 1917 р. Причиною стало передусім відхід селянства від активної підтримки як національного, так і радянського руху, його соціальна ізоляція в середовищі анархо-бандитизму, а також поразка військ Директорії УНР у результаті їх розкладу і деморалізації.

Радянська військова влада на українських територіях мала цілком номінальне значення, оскільки, незважаючи на запровадження посади Народного комісара військових справ України, його посада мала винятково політичне значення, і він був позбавлений будь-яких реальних командних повноважень відносно дислокованих на українських територіях військ [22, с. 278, 280]. Підтримка сприятливої для мобілізації українських соціальних ресурсів ситуації здійснювалася силами ВНК [22, с. 313]. Тобто українські території залишалися лише ресурсною базою, оскільки потенціал національної революції було вичерпано ще 1917 р., коли було проведено процедуру вирішення земельного питання у рамках системи Рад,

створюваних самими селянами згідно з Декретом Другого Всеросійського з'їзду Рад «Про землю».

Тим було позбавлено соціальної бази українські національні уряди, котрі змушені були шукати собі суспільної опори у сеньйоральних органах влади і самоуправління. Показником утрати актуальності національного питання на українських землях була ліквідація Українського фронту Постановою Реввійськради від 4 червня 1919 р. [24, с. 243—244], мета створення якого 4 січня 1919 р. для боротьби з Директорією УНР [25, с. 168] мала явний національний характер. Додатковим свідченням денационалізації соціальних процесів на українських територіях було формування військової влади за допомогою передислокації на ці території адміністративних ресурсів з російських територій із початком витіснення Добровольчої Армії А. Денікіна з України, зокрема на базі особового складу розформованого Ярославського військового округу [26, с. 548, 550].

Спроби Директорії УНР здобути собі інституційну опору в розбудові Української держави також зазнають невдачі, оскільки заходи соціалістичного характеру не мали широкої народної підтримки, позаяк селянство вже перебувало під орудою анархістських ватажків (Н. Махна, О. Григор'єва та ін.), і єдиним засобом шукати підтримки селянства для Директорії УНР було домовлятися з ватажками. Але анархістський характер самого конструкту влади Директорії УНР не дає можливості здобути підтримку найбільш впливових ватажків. Тому дії С. Петлюри були відчайдушними і завідомо безрезультатними спробами здобути реальний контроль над Україною.

Висновки. Політичні перипетії на завершальному етапі I світової війни на територіях колишньої Російської та Австро-Угорської імперій створюють передумови для самореалізації української національно-культурної еліти, котра постала в ході політичних і соціально-економічних перетворень у цих державах протягом другої половини 19-го — початку 20 ст. Занепадають старі політичні інституції сеньйорального типу, вичерпавши свою ефективність в умовах війни і поступаючись військовій адміністрації рядом функцій, зокрема в українських губерніях (показовою є військова цензура у Києві, котра викликала обурення навіть в уряді Росії). Водночас армія цілковито трансформується у ході війни у результаті необхідного залучення на командні посади великої кількості нової еліти (т. зв. кухарчиних дітей). Розхитана економіка і соціальні зміни створюють можливість для самореалізації українського народу у формі державницьких інституцій. Український народ отримав змогу заявити про себе, але одразу постала проблема його самовизначення через суспільні інституції національного характеру, котрі (на прикладі Української Центральної Ради) самі себе висунули як представників українського народу, або через інституції соціального характеру, котрі формувалися б за широкої участі членів суспільства як Ради.

Інституції національного характеру одразу виявили слабку підтримку себе з боку широких мас суспільства, а також проблему легітимізації своїх представницьких повноважень. Натомість Ради мали потужну суспільну підтримку і за цілковитої кризи державних інституцій сеньйорального типу (дум, земств, інституцій губернаторів, уповноважених Тимчасового уряду та ін.) отримали значний запас легітимності. Інституції національного характеру прагнули легітимізувати себе як такі, що можуть представляти український народ, а згодом і інші народи на етнічних українських територіях, але не змогли здобути опори в Радах. А орієнтація на інституції сеньйорального типу, Ради, призвела до практично цілковитої втрати суспільної підтримки в УНР українських національних суспільних інституцій. У цілому, громадянська боротьба на українських територіях у 1917—1918 рр. була

означена протистоянням суспільно-політичних інституцій сеньйорального і громадянського типів.

У ході революційних подій у Росії виявилось, що старі, сеньйоральні суспільні інституції не відповідають вимогам часу, коли змінилися запити суспільства у результаті I світової війни. Але в Україні, зокрема, не виявилось жодної соціальної чи національної сили, яка змогла би запропонувати і взятися за розбудову нових відповідних інституцій. Тому українська державність реалізується у радянській формі, яка денационалізує насамкінець процеси на українських землях і веде їх до підпорядкування Радянській Росії.

Литература

1. Гражданская война в СССР. — У 2 т. — Т. 1: Подавление внутренней контрреволюции. Срыв открытой интервенции международного империализма (окт. 1917 г. — март 1919 г.) / Азовцев Н. Н., Гусаревич В. Д., Тинин А. Л. и др. / — М.: Воениздат, 1980. — 367 с.
2. Михутина И. В. Украинский Брестский мир: путь выхода России из Первой мировой войны и анатомия конфликта между Совнаркомом РСФСР и правительством Украинской центральной рады. / Михутина И. В. / — М.: Европа, 2007. — 278 с.
3. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис. — К.: Либідь, 1999. — 975 с.
4. Хвильовий М. Мати // Хвильовий М. Твори в п'ятьох томах / Гол. ред. Костюк Г. — Т. 2. — Нью-Йорк-Балтімор-Торонто: Об'єднання українських письменників «Слово», Українське видавництво «Смолоскип» імені В. Симоненка, 1980. — С. 357—369.
5. Добровольческая тактика заслонила военное искусство. Мемуары генерала Е. И. Достовалова // Источник. — 1994. — № 3. — С. 41—56.
6. Огляд роботи комітету Центральної Ради за 12—13 квітня 1917 р. Не раніше 13 квітня 1917 р. // Вісті з Української Центральної Ради. — 1917. — № 5. — Трав. // Українська Центральна Рада: документи і матеріали. — У 2 тт. — Т. 1. / Під ред. В. Верстюка. — К.: Наукова думка, 1996. — С. 67.
7. Матеріали другої сесії Центральної Ради. 22—23 квітня 1917 р. Постанови Української Центральної Ради в справі організації губернських, повітових і міських українських рад, ухвалені Українською Центральною Радою на загальних зборах 23 квітня // Вісті з Української Центральної Ради. — 1917. — № 5. — Трав. // Українська Центральна Рада: документи і матеріали. — У 2 тт. — Т. 1. / Під ред. В. Верстюка. — К.: Наукова думка, 1996. — С. 69—73.
8. Лист Є. Х. Чикаленка до В. К. Винниченка. Перешори—Київ, 11 липня 1917 р. // Український історичний журнал. — 1997. — № 6. — С. 105—106.
9. 1—3 червня 1917 р. // Вісті з Української Центральної Ради. — 1917. — № 8. — Трав. // Українська Центральна Рада. — У 2 тт. — Т. 1. — К.: Наукова думка, 1996. — С. 99—101.
10. 20 червня 1917 р. // Вісті з Української Центральної Ради. — 1917. — № 10. — Черв. // Українська Центральна Рада. — У 2 тт. — Т. 1. — К.: Наукова думка, 1996. — С. 106—108.
11. Винниченко В. Відродження нації. Репринтне відтворення видання 1920 року / В. Винниченко. — У 3 ч. — Ч. II. — К.: Видавництво політичної літератури України, 1990. — 330 с.
12. Обращение СНК ко всем трудящимся о необходимости чрезвычайных мер в борьбе за хлеб. 30 мая 1918 г. // Из истории Всероссийской чрезвычайной комиссии. 1917—1921 гг. Сборник документов / Ред. коллегия Белов Г. А., Куренков А. Н. и др. — М.: Государственное издательство политической литературы, 1958. — С. 118—119.
13. Приказ ВЧК № 158 местным чрезвычайным комиссиям. 16 апреля 1919 г. // Из истории Всероссийской чрезвычайной комиссии. 1917—1921 гг. Сборник документов. / Ред. коллегия Белов Г. А., Куренков А. Н. и др. — М.: Государственное издательство политической литературы, 1958. — С. 276.
14. Постановление ВЦИК о превращении Советской республики в военный лагерь. 2 сентября 1918 г. // Реввоенсовет Республики. Протоколы, 1918—1919: Сб. док. / Российский гос. военный архив, Институт российской истории РАН; сост. Т. Ф. Каряева [и др.]; ред. В. О. Дайнес [и др.]. — М.: Русский мир, 1997. — С. 14.

15. Протокол. 12 ноября 1918 г. // Реввоенсовет Республики. Протоколы. Сборник документов. 1918—1919 гг. — М.: Русский мир, 1997. — С. 101—103.
16. Постановление Комиссии по вопросу об Украине от 12 ноября 1918 г. // Реввоенсовет Республики. Протоколы. Сборник документов. 1918—1919 гг. — М.: Русский мир, 1997. — С. 104.
17. Постановление Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета Советов об упразднении уездных Чрезвычайных Комиссий по борьбе с контр-революцией, спекуляцией и преступлениями по должности. 24 января 1919 г. // Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства за 1919 г. Гриф: «Для служебного пользования». — М.: Управление делами Совнаркома СССР, 1943. — С. 16.
18. О введении в действие на территории Украинской Советской Республики всех декретов, законоположений, постановлений и приказов, касающихся Красной Армии и Народного Комиссариата военных дел (Приказ Рев. В. Сов. № 1020). 19 июня 1919 г. // Собрание узаконений и распоряжений Правительства за 1919 г. Для служебного пользования. — М.: Управление делами Совнаркома СССР, 1943. — С. 467.
19. Постановление Харьковской Городской Думы 2-го декабря 1917 года О Третьем Универсале Центральной Украинской Рады // ЦДАВО України. — Ф. 1115. — Оп. 1. — Спр. 47. — Арк. 42.
20. Резолюция, вынесенная Бердянской Городской думой на заседании 12 декабря 1917 года // ЦДАВО України. — Ф. 1115. — Оп. 1. — Спр. 47. — Арк. 50.
21. Протокол 9 травня 1919 р. // Реввоенсовет Республики. Протоколы, 1918—1919 : Сб. док. / Российский гос. военный архив, Институт российской истории РАН ; сост. Т. Ф. Каряева [и др.] ; ред. В. О. Дайнес [и др.]. — М.: Русский мир, 1997. — С. 233—235.
22. Протокол № 5 от 26 июля 1919 г. // Реввоенсовет Республики. Протоколы, 1918—1919 : Сб. док. / Российский гос. военный архив, Институт российской истории РАН ; сост. Т. Ф. Каряева [и др.] ; ред. В. О. Дайнес [и др.]. — М.: Русский мир, 1997. — С. 277—281.
23. Постановление 13 августа 1919 г. // Реввоенсовет Республики. Протоколы, 1918—1919 : Сб. док. / Российский гос. военный архив, Институт российской истории РАН ; сост. Т. Ф. Каряева [и др.] ; ред. В. О. Дайнес [и др.]. — М.: Русский мир, 1997. — С. 276—279.
24. Постановление 4 июня 1919 г. // Реввоенсовет Республики. Протоколы, 1918—1919 : Сб. док. / Российский гос. военный архив, Институт российской истории РАН ; сост. Т. Ф. Каряева [и др.] ; ред. В. О. Дайнес [и др.]. — М.: Русский мир, 1997. — С. 243—244.
25. Протокол 4 января 1919 г., г. Серпухов // Реввоенсовет Республики. Протоколы, 1918—1919 : Сб. док. / Российский гос. военный архив, Институт российской истории РАН ; сост. Т. Ф. Каряева [и др.] ; ред. В. О. Дайнес [и др.]. — М.: Русский мир, 1997. — С. 168—169.
26. Протокол № 85 22 декабря 1919 г. // Реввоенсовет Республики. Протоколы, 1918—1919 : Сб. док. / Российский гос. военный архив, Институт российской истории РАН ; сост. Т. Ф. Каряева [и др.] ; ред. В. О. Дайнес [и др.]. — М.: Русский мир, 1997. — С. 543—548.

References

1. Azovtsev, N. N., Gusarevich, V. D. , Tinin, A. L. et al. (Eds.). (1980). *Civil war in the USSR*. In 2 Vol. Vol. 1: *Suppression of internal counterrevolution. Frustration of manifest intervention of international imperialism (October, 1917 — March, 1919)*. Moscow: Voenizdat (in Russ.).
2. Mihutina, I. V. (2007). *Ukrainian Brest peace: way of withdrawal of Russia from the First World War and anatomy of a conflict between Sovnarkom (Council of People Commissars) of RSFSR (Russian Soviet Federative Socialist Republic) and government of Ukrainian Central Rada*. Moscow: Evropa (in Russ.).
3. Soldatenko, V. F. (1999). *Ukrainian revolution. Historical Essay*. Kyiv: Lybid (in Ukr.).
4. Hvyliovyy, M. Mother. (1980). In Kostiuik, G. *Hvyliovyy M. Works in five volumes*. Vol. 2. (pp. 357—369). New-York; Baltimore; Toronto: Union of Ukrainian writers «Slovo»; Ukrainian publishing house «Smoloskyp» named after V. Symonenka (in Ukr.).
5. Volunteer tactics overshadowed war art. Memoirs of general E. I. Dostovalov. (1994). *Istochnik (Source)*, 3, 41—56 (in Russ.).

6. Review of work of committee of Central Rada (council) during April 12-13, 1917. Not before April 13, 1917. (1917, May, No 5). *News from Ukrainian Central Rada*. In Vestiuk V. (Ed.). (1996). *Ukrainian Central Rada: documents and papers*. In 2 vol. Vol. 1 (p. 67). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
7. Papers of second session of Central Rada (council). April 22-23, 1917. Resolutions of Ukrainian Central Rada on the case of organization of provincial, district and city Ukrainians councils (rady), approved by Ukrainian Central Rada at general meeting on April 23. (1917, May, No 5). *News from Ukrainian Central Rada*. In Vestiuk V. (Ed.). (1996). *Ukrainian Central Rada: documents and papers*. In 2 vol. Vol. 1 (p. 69—73). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
8. Letter of E. H. Chykalenko to V. K. Vynnychenko. Pereshory—Kyiv, July 11, 1917. (1997). *Ukrayinskyi istorychnyy zhurnal (Ukrainian Historical Magazin)*, 6, 105—106 (in Ukr.).
9. June 1—3, 1917. (1917, May, No 8). *News from Ukrainian Central Rada*. In Vestiuk V. (Ed.). (1996). *Ukrainian Central Rada: documents and papers*. In 2 vol. Vol. 1 (p. 99—101). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
10. June 20, 1917. (1917, May, No 10). *News from Ukrainian Central Rada*. In Vestiuk V. (Ed.). (1996). *Ukrainian Central Rada: documents and papers*. In 2 vol. Vol. 1 (p. 106—108). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
11. Vynnychenko V. (1990). *Revival of Nation*. In 3 parts. P. II. Kyiv: Publishing house of political literature of Ukraine (in Ukr.).
12. Appeal of CPK (Council of People Commissars) to all workers about emergency measures on struggle for bread. May 30, 1918. In Belov, G. A., Kurenkov, A. et al. (Eds.). (1958). *From the history of All-Russian Extraordinary Commission. 1917—1921. Collection of documents* (pp. 118-119). Moscow: States publishing house of political literature (in Russ.).
13. Issue of VChK (All-Russian Extraordinary Commission) No158 to local extraordinary commissions. April 16, 1919. In Belov, G. A., Kurenkov, A. et al. (Eds.). (1958). *From the history of All-Russian Extraordinary Commission. 1917—1921. Collection of documents* (p. 276). Moscow: States publishing house of political literature (in Russ.).
14. Resolution of All-Russian Central Executive Committee about transformation of Soviet Republic into military camp. September 2, 1918. In Kariaeva, T. F., Daynes, V. O. et al. (Eds.). (1997). *Revvoensovet (Revolutionary War Council) of Republic. Records of proceedings, 1918—1919: Collection of documents* (p. 14). Moscow: Information and edition agency «Russkiy mir» (in Russ.).
15. Record of proceedings. November 12, 1918. In Kariaeva, T. F., Daynes, V. O. et al. (Eds.). (1997). *Revvoensovet (Revolutionary War Council) of Republic. Records of proceedings, 1918—1919: Collection of documents* (pp. 101—103). Moscow: Information and edition agency «Russkiy mir» (in Russ.).
16. Resolution of Commission on the question of Ukraine. November 12, 1918. In Kariaeva, T. F., Daynes, V. O. et al. (Eds.). (1997). *Revvoensovet (Revolutionary War Council) of Republic. Records of proceedings, 1918—1919: Collection of documents* (p. 104). Moscow: Information and edition agency «Russkiy mir» (in Russ.).
17. Resolution of of All-Russian Central Executive Committee of Soviets about liquidation of district Extraordinary Commissions on struggle against counter-revolution, speculation and crimes regarding appointments. January 24, 1919. In (1943). *Collection of issues and instructions of Workers and Peasants Government for 1919. Signature stamp: «For official use»* (p. 16). Moscow: Upravlenie delami Sovnarkoma SSSR (in Russ.).
18. About introduction on the territory of Ukrainian Soviet Republic all decrees, issues, resolutions and orders regarding Red Army and People Commissariat of internal affairs (Order of Revolutionary War Council No 1020). June 19, 1919. In (1943). *Collection of issues and instructions of Workers and Peasants Government for 1919. Signature stamp: «For official use»* (p. 467). Moscow: Upravlenie delami Sovnarkoma SSSR (in Russ.).
19. Resolution of City Duma (Assembly) of Kharkov about Third Universal (Declaration) of Central Ukrainian Rada (Council), December 2, 1917. In: Central State Archive of Supreme Authorities and Government of Ukraine (hereinafter — CSASAGU). Found 1115, Description 1, File 47, Sheet 42 (in Rus.).
20. Resolution of City Duma (Assembly) of Berdiansk approved at the meeting on December 12, 1917. In: CSASAGU. Found 1115, Description 1, File 47, Sheet 50 (in Rus.).
21. Record of proceedings, May 9, 1919. In Kariaeva, T. F., Daynes, V. O. et al. (Eds.). (1997). *Revvoensovet (Revolutionary War Council) of Republic. Records of proceedings, 1918—1919: Collection of documents* (p. 233—235). Moscow: Information and edition agency «Russkiy mir» (in Russ.).

22. Record of proceedings No 5, June 26 9, 1919. In Kariaeva, T. F., Daynes, V. O. et al. (Eds.). (1997). *Revvoensovet (Revolutionary War Council) of Republic. Records of proceedings, 1918—1919: Collection of documents* (p. 277—281). Moscow: Information and edition agency «Russkiy mir» (in Russ.).

23. Resolution, August 13, 1919. In Kariaeva, T. F., Daynes, V. O. et al. (Eds.). (1997). *Revvoensovet (Revolutionary War Council) of Republic. Records of proceedings, 1918—1919: Collection of documents* (p. 276—279). Moscow: Information and edition agency «Russkiy mir» (in Russ.).

24. Resolution, June 4, 1919. In Kariaeva, T. F., Daynes, V. O. et al. (Eds.). (1997). *Revvoensovet (Revolutionary War Council) of Republic. Records of proceedings, 1918—1919: Collection of documents* (p. 243—244). Moscow: Information and edition agency «Russkiy mir» (in Russ.).

25. Record of proceedings, January 4, 1919. In Kariaeva, T. F., Daynes, V. O. et al. (Eds.). (1997). *Revvoensovet (Revolutionary War Council) of Republic. Records of proceedings, 1918—1919: Collection of documents* (p. 168—169). Moscow: Information and edition agency «Russkiy mir» (in Russ.).

26. Record of proceedings No 85, December 22, 1919. In Kariaeva, T. F., Daynes, V. O. et al. (Eds.). (1997). *Revvoensovet (Revolutionary War Council) of Republic. Records of proceedings, 1918—1919: Collection of documents* (p. 543—548). Moscow: Information and edition agency «Russkiy mir» (in Russ.).

УДК 94(477):291.3

Сморжевська О. О.*,

кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна. oksana@ipnet.kiev.ua

НЕОЯЗИЧНИЦТВО/РІДНОВІР'Я ЯК ВАРІАНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В УМОВАХ КУЛЬТУРНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Розглянуто ідеологічні засади неоязичництва/рідновір'я з погляду формування етнокультурної ідентичності в умовах культурної глобалізації.

Ключові слова: неоязичництво/рідновір'я, національна ідея, етнокультурна ідентичність.

Аннотация. Рассмотрены идеологические основы неоязычества/родноверия с точки зрения этнокультурной идентичности в условиях культурной глобализации.

Ключевые слова: неоязычество/родноверие, национальная идея, этнокультурная идентичность.

Abstract. It is considered the ideological foundations of neo-paganism/Rodnoverie in terms of ethnic and cultural identity in terms of cultural globalization.

Key words: indigenous religions, national idea, ethnic and cultural identity.

Постановка проблеми. Чимало дослідників зводить культурні наслідки глобалізації до «американізації», «вестернізації», поширення ненайкращих зразків американської масової культури та американського способу життя, що в свою чергу нівелює національні культурні цінності та сприяє культурній уніфікації. Однак культурна глобалізація — це й інтенсивний обмін по лінії «Захід—Схід» і «Схід—Захід», міграційні потоки (не завжди легальні), що й призводять до культурного обміну та змішування. Якщо територіальні кордони між суспільствами на сьогодні ще існують, то культурні — розмиваються. Культурна глобалізація тягне

* Smorzhevska, O. O., Ph. D. in History, Associate professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine. oksana@ipnet.kiev.ua